

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А. О. Соколова, кандидат економічних наук

Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту сільського господарства Західного Полісся НААН України

Т. М. Ратошнюк, кандидат економічних наук

Інститут сільського господарства Полісся НААН України

У статті приділено увагу розвитку трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки Волинської області; проведено аналіз ефективності та рівня рентабельності виробництва основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах регіону та наведено багатофакторну кореляційно-регресійну залежність обсягів виробництва валової продукції сільського господарства; показано динаміку експорту-імпорту сільськогосподарської продукції та рух інвестицій в сільському господарстві.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарське виробництво, валова продукція.

Постановка проблеми. Розглядаючи перспективи функціонування вітчизняного аграрного сектора економіки в контексті системних трансформацій, що викликані процесами глобалізації світової економіки, слід відмітити необхідність системного аналізу соціально-економічних процесів у галузі та оцінки результатів трансформаційних перетворень. Здійснення господарської діяльності в умовах конкурентного середовища вимагає підвищення економічної ефективності аграрних товаровиробників, зростання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та модернізації аграрного виробництва в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі трансформаційних процесів аграрного сектора України приділяють значну увагу вчені-економісти, експерти, політики, бізнесмени та громадські діячі, вітчизняні політики. Теоретичні питання реформування аграрного сектора розкриваються в провідних фахових періодичних виданнях, підручниках і монографіях. Особливу увагу цим проблемам приділяють відомі науковці, зокрема, П. Гайдуцький, Ф. Горбонос, Т. Дудар, © Соколова А.О., Ратошнюк Т.М., 2015

Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Т. Осташко, В. Рябоконт, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Проте окремі питання щодо здійснення ринкових трансформацій в ринкових умовах господарювання вимагають більш глибокого вивчення і обґрунтування нових методичних підходів їх вирішення.

Метою і завданнями дослідження є системне дослідження основних проблем та суперечностей трансформацій аграрного сектора економіки у Волинській області.

За географічним розташуванням Волинська область належить до числа регіонів України, природні умови яких дають можливість отримувати високоякісну продукцію рослинництва та тваринництва. Питома вага Волині у загальнодержавному виробництві продукції сільського господарства у 2013 р. склала 2,5%, у т.ч. продукції тваринництва – 3,7%. За останнім показником область посіла торік 12 місце, за обсягами виробництва у розрахунку на одного жителя – 13 місце серед регіонів України. Волинь посіла третє місце за обсягом виробництва м'яса в розрахунку на одного жителя, шосте – овочів та картоплі, сьоме – молока [1, с. 5].

У 2013 р. у галузі вироблено продукції на суму понад 6,3 млрд грн (у постійних цінах 2010 р.), що на 2,6% більше попереднього року. В аграрних формуваннях виробництво збільшилося на 7,4%, господарствах населення – на 0,5%. У розрахунку на кожного жителя області вироблено 6097 грн сільськогосподарської продукції, що на 2,5% більше порівняно з 2012 р. І надалі основними виробниками сільськогосподарської продукції залишаються домогосподарства. Але, протягом останніх семи років, за винятком 2009 р., у сільськогосподарських підприємствах спостерігався не тільки стабільний ріст виробництва, а й темпи приросту були на 3,4-16 відсоткових пункти (далі в.п.) вищі, ніж у господарствах населення. Значною мірою це пов'язано з інтенсивним розвитком птахівництва та свинарства, де обсяги вирощування, у порівнянні з 2000 р., збільшилися відповідно у 43 та 7,8 рази. Як результат, частка агроформувань у виробництві продукції сільського господарства постійно зростає. Зокрема, у 2013 р. вона дорівнювала 31,9%, що на 11,4 в.п. вище, ніж у 2005 р., та на

1,4 в.п. – ніж у попередньому році. У загальному обсязі валової продукції сільського господарства як більш рентабельне переважає виробництво продукції рослинництва. У таблиці 1 наведено основні показники, які характеризують результативність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону.

Таблиця 1

Рентабельність сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах Волинської області

Показник	Роки					2013 р. до 2005р.,+,-
	2005	2010	2011	2012	2013	
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн	12,8	60,1	163,3	167,3	123,4	+110,6
– продукції рослинництва	-0,9	62,8	115,3	142,9	87,2	+88,1
– продукції тваринництва	13,7	-2,7	48,0	24,4	36,2	+22,5
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва сільськогосподарської продукції, %	4,3	9,0	19,7	15,5	10,5	+6,2
– продукції рослинництва	(0,7)	21,5	28,2	22,1	13,2	+13,9
– продукції тваринництва	7,8	(0,7)	11,4	5,7	7,0	-0,8

Джерело: розраховано за даними [3, с.40-41].

Найбільшою ефективністю відзначається діяльність підприємств зони Лісостепу; збитковими є господарства, які знаходяться в поліських адміністративних районах. У 2013 р. найбільш ефективно господарювали підприємства інших організаційно-правових форм господарювання (дочірні підприємства, агрофірми тощо), які від сільськогосподарської діяльності отримали 26,7 млн грн прибутку та 37,4% прибутковості. Приватні підприємства отримали 53,0 млн грн прибутку, з рівнем рентабельності 16,2%, господарські товариства – 51,5 млн грн і 7,0% відповідно, державні підприємства – 0,1 млн грн і 0,9%. Тоді як сільськогосподарські кооперативи закінчили рік зі збитками у сумі 2,3 млн грн (рівень збитковості становив 3,1%).

У цілому в агроформуваннях області сільськогосподарська діяльність п'ятий рік поспіль є прибутковою. У 2013 р. рентабельним було: вирощування зернових (рівень рентабельності – 8,1%); технічних культур (цукрові буряки – 38,9%, ріпак – 13,8%, соя – 20,1%); виробництво молока (27,3%), м'яса свиней (10,8 %) та вовни (16,7%). Збитковість виробництва м'яса великої рогатої худоби була зумовлена високою собівартістю виробництва продукції та низькими реалізаційними цінами на неї. У табл. 2 наведено значення рівня рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах Волині.

Таблиця 2

Рівень рентабельності (збитковості) основних видів сільськогосподарської продукції в аграрних формуваннях Волинської області, %

Види продукції	Роки					2013 р. до 2005р.,+,-
	2005	2010	2011	2012	2013	
Зернові та зернобобові	(0,7)	20,5	24,8	19,1	8,1	+8,8
Цукрові буряки (фабричні)	(0,7)	24,5	8,8	12,8	38,9	+39,6
Ріпак	(5,2)	26,0	49,3	29,2	13,8	19,0
Соя	0,0	0,5	27,7	24,9	20,1	+20,1
Картопля	(12,7)	104,4	8,5	(10,4)	54,8	+67,5
Овочі відкритого ґрунту	32,1	32,5	7,4	(34,6)	84,2	+52,1
Молоко	19,0	28,1	34,8	8,5	27,3	+8,3
Велика рогата худоба на м'ясо	(20,2)	(34,9)	(18,6)	(24,6)	(36,9)	-16,7
Свині на м'ясо	6,8	(5,1)	3,3	14,1	10,8	+4,0
Вівці на м'ясо	(22,2)	14,4	(49,4)	52,7	(11,8)	+10,4
Птиця на м'ясо	60,4	18,4	59,6	5,3	(2,3)	-62,7
Яйця курячі	12,9	(39,1)	(34,7)	0,2	(11,7)	-24,6
Вовна	(55,1)	66,1	20,8	27,1	16,7	+71,8

Джерело: розраховано за даними [3, с. 42-43].

У сільськогосподарських підприємствах Волині залишається збитковим виробництво м'яса ВРХ та галузь птахівництва. Високий рівень окупності поточних витрат у свинарстві

та вівчарстві ще не є достатнім свідченням високоефективного господарювання: за високого значення цього показника, але за невеликих масштабів виробництва при великих розмірах підприємств, господарства отримують і відносно невелику масу прибутку. Як наслідок – обмеження можливостей формування власних джерел розширеного відтворення та може стати серйозним гальмом подальшого розвитку підприємств.

Якщо проаналізувати ситуацію в розрізі районів, прибутковим сільськогосподарське виробництво було лише у дев'яти районах. Прибутки і у рослинництві, і у тваринництві одержали у шести районах (Володимир-Волинському, Горохівському, Локачинському, Луцькому, Маневицькому та Рожищенському). У трьох районах (Іваничівському, Ковельському та Шацькому) прибутковість галузі забезпечило вирощування рослинницької продукції. Найвищий рівень рентабельності склався у Іваничівському (26,1%), Локачинському (25,1%), Маневицькому (19,4%) та Володимир-Волинському (17,4%) районах. Прибутки у цих районах отримали від 50,0 до 85,7% господарств. Найбільший рівень збитковості спостерігався у Старовижівському (65,6%), Любешівському (30,8%), Любомльському (24,5%) та Ратнівському (23,8%) районах. У трьох останніх з вищезгаданих районів усі господарства отримали збитки від сільськогосподарської діяльності [1, с. 35-37].

У структурі витрат на виробництво як рослинницької, так і тваринницької продукції переважають матеріальні витрати (відповідно 72,5 і 84,9% загального обсягу). У їх складі найвагоміші у рослинництві: затрати на мінеральні добрива (31,4%), послуги і роботи, виконані сторонніми організаціями, (22,4%), нафтопродукти (17,9%), насіння та посадковий матеріал (15,6%); у тваринництві – корми (75,2%). Витрати у рослинництві в розрахунку на 1 підприємство за досліджуваний період зросли на 13,1%, з них: на мінеральні добрива – на 21,9%, запчастини – на 21,5%, насіння та посадковий матеріал – на 18,5%. У тваринництві відбувся приріст на 22,3%, у т.ч на оплату послуг сторонніх організацій – на 56,0%, запчастини – на 44,6%, паливо – на 29,9%, корми – на 21,6%.

У 2013 р. підприємствами, що займаються сільським господарством, мисливством та пов'язаними з ними послугами, вкладено 242,7 млн грн капітальних інвестицій, що складає 7,3% загальнообласного обсягу та на 3,5% більше порівняно з попереднім роком. Найвагомішу частку капітальних інвестицій (99,4% загального обсягу) освоєно в матеріальні активи, з яких у машини, обладнання, інвентар і транспортні засоби – 63,0%, у будівлі та споруди – 20,2%, у довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва, відповідно, 3,2 і 12,2% усіх інвестицій. У нематеріальні активи вкладено 0,6% загального обсягу капітальних інвестицій, з яких 53,7% становлять витрати на програмне забезпечення.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств, за рахунок яких освоєно 88,8% загального обсягу, частка позичених коштів склала 11,1%. Найбільшими інвесторами були товариства «Ратнівський аграрій» Ратнівського та «П'ятидні» Володимир-Волинського районів. Загальний обсяг іноземних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство наростаючим підсумком з початку інвестування, на 1 січня 2014 р. досяг 16,4 млн дол. США (4,8% залучених в область).

Іноземні інвестиції здійснювали партнери з 9 країн світу і вкладені вони в 23 підприємства. Найбільші обсяги інвестовано нерезидентами Словаччини, Кіпру, Польщі та Німеччини. На ці країни припадає 94,9% іноземних інвестицій. Прямі іноземні інвестиції отримали підприємства 9 регіонів області. Провідне місце за обсягами інвестицій у цей вид діяльності займає Ківерцівський район (69,6% загального обсягу). Від цілеспрямованої інвестиційної діяльності, яка є необхідною умовою розвитку аграрних підприємств Волинської області, залежить впровадження інноваційних технологій, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, створення нових робочих місць шляхом введення в дію об'єктів виробничого призначення та соціальної інфраструктури тощо.

Відомо, що активна участь держави в соціально-економічному розвитку країни є атрибутом соціально-орієнтованої еко-

номіки. Заходи державної підтримки вітчизняного сільського господарства передбачають: доступ товаровиробників до пільгового кредитування; цільове використання фінансових ресурсів; розвиток елементів ринкової інфраструктури тощо. Сільськогосподарські виробники у 2013 р. за програмами Державного бюджету отримали 80,3 млн грн проти 30,4 млн грн у 2012 р., з них на підтримку галузі тваринництва – 73,3 млн грн (проти 30,3 млн грн у 2012 р.). Фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу з місцевих бюджетів торік проводилася за 11 програмами на суму 13,5 млн грн, у т. ч. з обласного бюджету – 10,0 млн грн. Через обласне відділення Державного фонду підтримки фермерських господарств фермери одержали безвідсоткову поворотну державну фінансову допомогу на суму 515,3 тис грн зі спеціального фонду, що на 8,5% більше, ніж у 2012 р.

За програмою підтримки особистих селянських господарств (далі ОСГ) кошти спрямовувались на:

- здешевлення кредитів на закупівлю тракторів (оформлено 121 кредит, компенсовано 123,4 тис. грн);

- виплату дотації власникам ОСГ, які утримують три і більше корів (2453 власники сімейних родинних ферм отримали по 200 грн за корову на загальну суму 1,6 млн грн);

- здешевлення вартості штучного осіменіння корів і телиць в ОСГ (спрямовано 957,1 тис. грн за штучне осіменіння 9483 голів корів та нетелів);

- придбання та безкоштовну передачу спеціалізованого обладнання для зберігання молока власникам особистих селянських господарств, які утримують 5 і більше корів. Закуплено 16 холодильних установок на суму 384 тис. грн.

За програмою розвитку інфраструктури аграрного ринку молочарським кооперативам безкоштовно передано 3 холодильні установки загальною вартістю 72 тис. грн.

За програмою розвитку тваринництва кошти спрямовувались на:

- здешевлення вартості штучного осіменіння корів і телиць в сільськогосподарських підприємствах та фермерських

господарствах (384,6 тис. грн за проведення штучного осіменіння 6,4 тис. корів);

– закупівлю обладнання для пунктів штучного осіменіння (профінансовано 57,4 тис. грн);

– спеціальну дотацію за закупівлю телят у населення, використано 66,2 тис. грн.

Створено громадські пасовища на території 34 сільських рад загальною площею 512,7 га. За програмою розвитку бджільництва 365 пасічникам сплачено 102,9 тис. грн за утримання 6853 бджолосімей. Крім виробничих питань в області вирішуються і соціальні. Зокрема, на реалізацію обласної цільової програми підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім» профінансовано 5,8 млн грн, з них з обласного бюджету – 3,2 млн грн, з районних бюджетів – 1,7 млн грн. Надано 44 пільгові кредити на придбання корів і нетелів. Крім того, сільським жителям надано 177 кредитів на будівництво, реконструкцію та купівлю житла.

У 2013 р. з області експортовано сільськогосподарської продукції вартістю 117,5 млн дол. США (на 51,8% більш ніж у 2012 р.), що становить 18,7% загального обсягу експорту товарів (рис. 1).

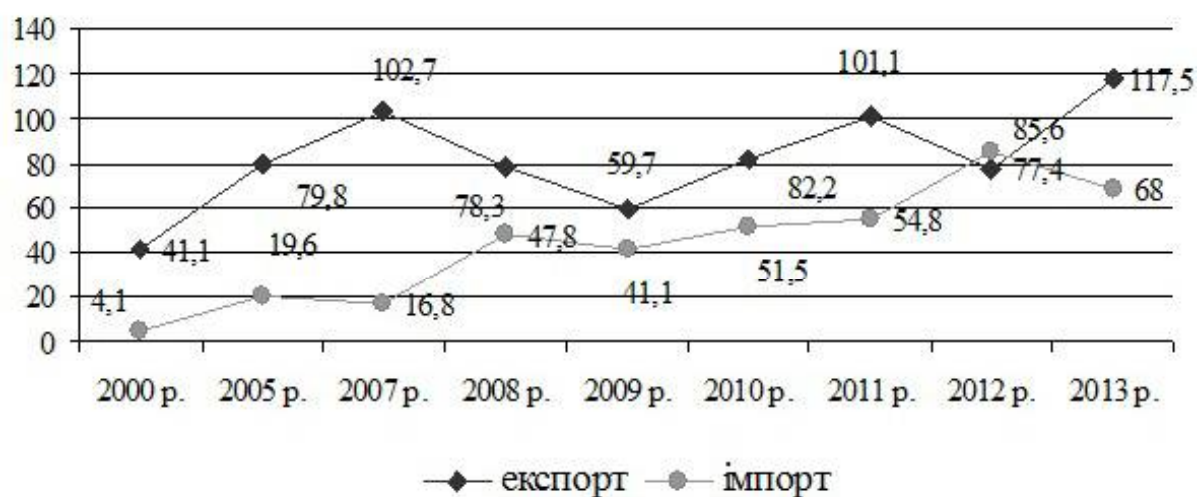

Рис. 1. Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської продукції у Волинській області, млн грн

Джерело: побудовано за даними [1, с. 41].

Імпортні надходження зменшилися на 20,5% і становили 68,0 млн дол. (6,2% загального імпорту). Позитивне сальдо в зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією дорівнювало 49,5 млн дол., проти від'ємного сальдо у 2012 р. обсягом 8,1 млн дол. На його формування вплинуло перевищення обсягів експорту над імпортом молочної продукції (53,8 млн дол.).

Отже, трансформаційні перетворення в аграрному секторі економіки Волинської області, з одного боку – забезпечили передумови для підвищення економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, а з другого – створили ряд серйозних деформацій в розвитку агропродовольчої сфери.

У контексті даного дослідження варто погодитися із твердженням відомих українських економістів-аграрників, які вважають, що завдання підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва полягає у створенні умов для зростання загального рівня продуктивності аграрного сектора на засадах сталості, при гармонійному поєднанні різних галузей сільського господарства і типів господарств (великих, середніх і малих), коли кожний з них займає найбільш притаманну йому ринкову нішу [2, с. 6].

Особливе значення у вивченні взаємозв'язків між ознаками в аграрній економічній науці має багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз, при якому визначається залежність результативної ознаки від кількох факторів. На основі фактичних матеріалів державної і відомчої статистичної звітності за 2010-2013 рр. проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз обсягу виробництва валової продукції сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.) з розрахунку на 1 сільського жителя (Y). До моделі включено такі фактори:

x_1 – питома вага особистих селянських господарств в загальному виробництві сільськогосподарської продукції в області, %;

x_2 – працевзабезпеченість (чисельність сільського населення Волинської області з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь), осіб;

x_3 – інтегральний багатовимірний індекс рівня демографічної ситуації;

x_4 – розмір інвестицій в основний капітал сільського господарства з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн;

x_5 – рівень зареєстрованого безробіття на сільських територіях області, %.

Розв'язання рівнянь на ЕОМ показало, що достовірні результати дає лінійна функція, яка враховує найбільшу частину варіації обсягів виробництва валової продукції під дією включених до моделі факторів. Рівняння лінійної функції в загальному вигляді буде мати вигляд

$$Y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (1)$$

де Y_x – залежна змінна (результативна ознака – продуктивність сільськогосподарського виробництва); a_0 – початок відліку, який немає економічного підґрунтя; $a_1, a_2 \dots a_n$ – коефіцієнти регресії; x_1, x_2, \dots, x_n – фактори.

За допомогою програми Excel була одержана наступна кореляційна залежність виробництва валової продукції в районах Волинської області від включених до рівняння регресії факторів ($n=5$):

$$Y=44145,01 - 359,89x_1 - 48,45x_2 + 6308,79x_3 + 9,28x_4 - 3151,77x_5. \quad (2)$$

Коефіцієнти регресії ($a_1=-359,88884$; $a_2=-48,450705$; $a_3=6308,78762$; $a_4=9,280504$; $a_5=-3151,7725$) показують, на скільки в середньому зміниться обсяг виробництва валової продукції сільського господарства при зміні кожного фактора на одиницю його виміру при фіксованих значеннях решти факторів, включених до рівняння. З рівняння регресії випливає, що з урахованих факторів найбільший вплив на кінцеві результати господарської діяльності аграрних товаровиробників всіх категорій має показник, який характеризує стан демографічного розвитку сільського населення. Так, зростання інтегрального багатовимірного індексу демографічного розвитку на 1, дозволить підвищити виробництво на 6308,78 грн з розрахунку на 1 сільського жителя. Коефіцієнт множинної кореляції, який характеризує тісноту зв'язку між продуктивністю аграрного виробництва в області та факторами, які її

обумовляють, дорівнює $R=0,9673$. Він вказує, що зв'язок між результативною ознакою та її факторами є досить тісним (табл. 3).

Таблиця 3

Вихідні та розрахункові дані багатофакторної кореляційно-регресійної залежності обсягів виробництва валової продукції сільського господарства Волинської області

Ознаки і статистична характеристика	Показники та їх значення
Результативна ознака – у	Вироблено валової продукції сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.) з розрахунку на 1 сільського жителя, грн;
Факторні ознаки: x_1	питома вага особистих селянських господарств в загальному виробництві сільськогосподарської продукції в області, %;
x_2	чисельність сільського населення Волинської області з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб;
x_3	інтегральний багатовимірний індекс рівня демографічного розвитку;
x_4	розмір інвестицій в основний капітал сільського господарства з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн;
x_5	рівень зареєстрованого безробіття на сільських територіях області, %.
Регресійна модель	$Y=44145,01 - 359,89x_1 - 48,45x_2 + 6308,79x_3 + 9,28x_4 - 3151,77x_5$
Коефіцієнт множинної кореляції	$R=0,967381$
Коефіцієнт множинної детермінації	$R^2= 0,935827$
Критерій Фішера	$F_{\text{факт}}(5;10)=29,17$ $F_{\text{теор}}(5;10;0,95)=3,33$ $F_{\text{факт}} > F_{\text{теор}}$

Джерело: власні розрахунки.

Коефіцієнт множинної детермінації $R_2= 0,9358$ показує, що варіація обсягів виробництва валової продукції сільського господарства області з розрахунку на 1 сільського жителя у зв'язку із зміною досліджуваних факторів становить 93,58%. Достовірність кореляційного відношення оцінювалася за допомогою F-критерію, фактичне значення якого (29,17) більше

табличного (3,33), що дозволяє зробити висновок про достовірність кореляційного зв'язку.

Висновки. Аналіз основних тенденцій функціонування агроформувань різних організаційно-правових форм господарювання виявив проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій Волинської області, які підтверджують доцільність удосконалення державної аграрної політики, інституційного середовища, організаційно-економічних механізмів, фінансового й інформаційного забезпечення та державної підтримки розвитку сільських територій на регіональному рівні.

Вважаємо, що виняткова роль значення села та аграрного сектора у розвитку економіки досліджуваного регіону потребує розроблення на регіональному рівні стратегії перспективного розвитку сільських територій з визначенням пріоритетних галузей сільського господарства та їх інтеграційного розвитку, переведенням агропромислового виробництва на інноваційну модель й підвищенням соціально-культурного забезпечення та життєвого рівня селян.

Список використаних джерел:

1. Аграрний комплекс Волині : економічна доповідь / за ред. В.Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2014. – 45 с.
2. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. М. Геєць, В. В. Юрчишин, О. М. Бородіна, І. В. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4-15.
3. Сільське господарство Волині – 2013 : статистичний збірник / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2014. – 345 с.

*А. О. Соколова, Т. Н. Ратошнюк. **Влияние трансформационных процессов на результативность аграрного сектора экономики***

В статье уделено внимание развитию трансформационных процессов в аграрном секторе Волынской области; проанализированы эффективность и уровни рентабельности производства основных видов продукции в сельскохозяйственных предприятиях региона; приведена многофакторная корреляционно-регрессионная зависимость объемов производства валовой продукции сельского хозяйства; показана динамика экспорта-импорта сельскохозяйственной продукции и движение инвестиций в сельском хозяйстве

Ключевые слова: аграрный сектор, сельскохозяйственное производство, валовая продукция.

A. Sokolova, T. Ratoshnyuk. **The impact of transformation processes on the agrarian sector's efficiency.**

The paper had paid attention to the development of transformation processes in agrarian sector of Volyn region; the analysis of the efficiency and profitability of main products of agrarian enterprises in the region and multifactor correlation and regression dependence of gross output of agriculture is done. The dynamics of agrarian products' export-import and cash investments in agriculture had been discussed.

Keywords: *agriculture, agrarian production, the gross output.*